

partnership of student and teacher sharing insights; the challenge of taking risks to ask open-ended questions; the excitement of learning to express oneself in new ways; the self-esteem gained from experiences that teach self-respect and mutual respect; the exploration of a broad range of human relationships; the opportunity to combine mind and emotion, cognition and sensory experience in society.

Keywords: social education, aesthetic education, art, socially-aesthetic values, educations in the conditions of higher school.

УДК 378 (477)

Великий Я. Б.*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ПОРЯТУНКУ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД

У статті обґрунтовано концептуальні засади громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку та визначено відповідні педагогічні умови. Показано, що система громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку є багатоаспектною проблемою. Доведено, що громадянське виховання є інтегрованим поняттям, яке відображає процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, та акцентовано роль на сучасному етапі волонтерського виховання. Сформульовано низку концептуальних положень щодо формування громадянської вихованості майбутніх офіцерів служби порятунку. Виявлено відповідні педагогічні умови, інтеграцію змісту, форм і методів громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку в комплексі виховних справ.

Ключові слова: офіцери служби порятунку, громадянське виховання, напрямки виховання, педагогічні умови.

В умовах існування незалежної української держави в системі підготовки майбутніх фахівців важливого значення набувають питання громадянського виховання. Ці питання потребують належного науково-теоретичного вивчення, новаторських підходів до формування особистості в майбутніх офіцерів служби порятунку, у яких би органічно поєднувалися такі професійно важливі якості: високі моральні чесноти, громадянська зрілість, патріотизм, професійна компетентність, активність, творчі начала, почуття обов'язку й відповідальності перед суспільством, Батьківщиною тощо [5].

Провідні положення щодо здійснення громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку визначено в таких державних документах, як Конституція України, закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту», Державна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Указ Президента України № 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Національній програмі громадянського виховання, проекті «Громадянська освіта – Україні» (2005-2008), Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (проект), військових статутах збройних сил України, Законі України № 1068-VI «Про дисциплінарний статут служби цивільного захисту», Постанові Кабінету Міністрів України № 593 «Положення про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу», Наказі МНС України № 177 «Настанова з організації соціально-гуманітарної роботи з рядовим і начальницьким складом та працівниками органів і підрозділів цивільного захисту». З огляду на це пріоритетним завданням вітчизняної системи освіти є виховання свідомих громадян держави з почуттям людської гідності, патріотизму, громадянської відповідальності [6].

© Великий Я. Б.

Система громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку є багатоаспектною проблемою і поєднується з патріотичним, національним, моральним, правовим, трудовим, фізичним, екологічним, волонтерським тощо напрямками виховання. Усі вони тісно взаємопов'язані, доповнюють одне одного, мають самостійне теоретико-методологічне значення.

Виховання громадянина є одним із важливих завдань вищої освіти й одним з основних принципів державної політики в освітній галузі. Громадянське виховання досліджується в філософії, соціології, психології та педагогіці. Філософський аспект громадянського виховання молоді розкрито у працях сучасних філософів В. Андрущенко, В. Кременя, Л. Сохань, В. Шинкарука та ін. Ідея громадянського виховання в педагогіці обґрунтовувалася у працях М. Боришевського, К. Гельвеція, Г. Гегеля, Т. Завгородньої, П. Ігнатенко, Л. Корінної, Н. Косаревої, М. Костомарова, Л. Крицької, Ю. Кузьменка, А. Макаренко, Л. Поплюжного, Д. Пріслі, М. Прищак, Л. Рехтета, М. Рудь, Ж.-Ж. Руссо, М. Серік, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, Б. Ступарика, К. Ушинського, М. Чепіль. Проблеми громадянського виховання студентської молоді присвячено праці Т. Ліхневської, Т. Мироненко, М. Михайличенка, А. Сігови та ін. З психологічного погляду проблеми громадянського розвитку особистості розглядають сучасні вчені Б. Ананьєв, І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук, В. Поплужний, Д. Фельдштейн та ін.

Проте недостатньо дослідженою залишається проблема громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку під час підготовки у вищому навчальному закладі.

Мета статті полягає в обґрунтуванні концептуальних засад громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку та у визначенні відповідних педагогічних умов.

Служба порятунку є системою органів виконавчої влади й забезпечує реалізацію державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і території від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності.

Ураховуючи те, що служба порятунку в Україні виконує завдання, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, підготовка фахівців цієї сфери має здійснюватися на найвищому рівні, де разом із набуттям фахових умінь майбутній рятувальник здобуває високий рівень громадянської свідомості та стає тим ідеальним громадянином, який «ставить на перше місце почуття обов'язку й відповідальності, дорожить святинями свого народу як особистими цінностями, прагне до соціальної гармонії» [12, с. 285]. Тож у цьому сенсі варто говорити про громадянське виховання.

У педагогічній науці термінологічне словосполучення «громадянське виховання» трактується як «педагогічний процес становлення свідомого, відповідального і компетентного громадянина-патріота і спрямований на саморозвиток і розбудову демократичного громадянського суспільства» [4, с. 149-150]. Хочемо зазначити, що цей аспект виховної роботи закладів освіти реалізується під впливом дії закону залежності соціальної спрямованості виховання молодого покоління у його інституційних формах від суспільно-політичної організації суспільства. Цей закон репрезентує незмінну й однакову для всіх суспільно-історичних формацій залежність соціальної спрямованості виховання молодого покоління від того вектору державної влади (демократичного або недемократичного), що реалізується в суспільно-політичній організації суспільства [7, с. 192].

Громадянська освіта не обмежується інформуванням, вона також формує позиції й ставлення студентів до певних явищ і процесів життєдіяльності суспільства, сприяє

становленню в них нових алгоритмів громадянської активності. Неважко помітити, що сукупність поставлених завдань охоплює практично весь спектр особистісного розвитку сучасної людини, а не тільки ракурс громадянськості. Навчальні заклади передбачають створення єдиного навчально-виховного середовища з необхідними формами й методами військово-патріотичної підготовки студентів – майбутніх офіцерів, запровадження цілісного системно-діяльнісного підходу до організації навчально-виховного процесу на кафедрі військової підготовки цивільного вищого навчального закладу, оптимальне поєднання традиційних і нових форм, методів навчання та виховання [3].

В умовах сучасної системи освіти виховний процес майбутніх офіцерів служби порятунку є неперервним процесом, який включає комплекс організаційних, соціологічних, педагогічних, психологічних, інформаційно-пропагандистських, правових, культурно-просвітницьких, соціальних та індивідуальних виховних заходів, спрямованих на усвідомлення особовим складом політичної мети діяльності служби, системи цінностей, які вони захищають. Система громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку є багатоаспектною проблемою та поєднується з патріотичним, національним, моральним, правовим, трудовим, фізичним, екологічним, волонтерським тощо напрямками виховання.

Громадянське виховання, на нашу думку, є інтегрованим поняттям, що відбиває процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості. Сформованість цієї якості, з одного боку, дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною, а з іншого – покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, залучати її до суспільного життя, в якому права людини є визначальними.

На думку Ю. Кузьменко [8], ефективність громадянського виховання залежить від спрямованості виховного процесу, форм і методів його організації. Тому важливою складовою цього процесу є громадянська освіта. Провідна роль належить предметам соціально-гуманітарного циклу, активним методам навчання, спрямованим на самостійний пошук, формування критичного мислення, ініціативи, творчості та ін.

Результатом громадянського виховання є сформованість інтегральної соціально-важливої якості – громадянськості. Громадянськість як інтегрована якість особистості базується на соціальній відповідальності людини. Відповідальність виникає на основі соціальних норм і реалізується як через певні форми контролю (громадська думка, статут, закон), так і через усвідомлення суб'єктами духовно-практичної діяльності своєї суспільної ролі. Соціальна відповідальність – це зобов'язання особистості щодо виконання встановлених соціальних завдань і зобов'язань, а також необхідна міра моральної, матеріальної, адміністративної, карної або іншої відповідальності за їх невиконання. Психологічним механізмом внутрішньої регуляції соціальної відповідальності є «інтегральний локус-контроль» [7, с. 191-195]. На думку Н. Кудикіної, означена якість не передається спадково, вона формується у два способи. За одним із них становлення громадянськості відбувається на емпіричному рівні як спонтанний, безсистемний процес. Інший шлях її формування передбачає спеціально організовану педагогічну діяльність – громадянське виховання.

У педагогічному розумінні громадянськість містить у собі три складових – знання, переживання, вчинки. Щоб виховати майбутнього фахівця справжнім громадянином, треба передусім ознайомити його зі змістом понять і категорій, що мають своїм структуротвірним центром поняття «громадянськість». Тобто громадянська освіта посідає важливе місце й передбачає насамперед політичну, економічну, правову освіченість і здатність керувати відповідними знаннями в сучасних умовах. На думку Ю. Омельчука, співвідношення складових громадянськості – знання, переживання, вчинки – «можна подати у вигляді лійки. Її найширша частина вбирає в себе знання громадянського змісту. Але цей інформаційний елемент міцно не зафіксується

у психіці, глибоко не засвоїться, якщо знання не одержать необхідного емоційного забарвлення. Менша питома вага в структурі громадянськості – вчинки, поведінка, практичні дії» [9, с. 4].

Коротко зупинимось на характеристиці деяких напрямків виховання. Воно завжди має конкретну історичну національно-державну форму вираження і спрямоване на формування громадянина конкретної держави, який не може бути безнаціональним. В усі часи й епохи суспільство, педагогіка, школа ставили перед собою завдання – сприяти становленню громадянина – людини з відповідними правами й обов'язками, яка поважає і дотримується норм і правил життя, прийнятих у цьому суспільстві, з високими моральними ідеалами, з високим рівнем сформованості історичної пам'яті, почуттям любові до своєї Вітчизни, потреби у служінні їй, поваги до історії українського народу та людей – патріотів своєї країни, усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, уболівання за його майбутнє [9, с. 21-22].

Патріотичне виховання – формування патріотичних почуттів, що означає вироблення високого ідеалу служіння народові, готовності до трудового й героїчного подвигу в ім'я процвітання української держави. Воно покликане формувати громадянина-патріота, виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини, оволодівати військовими й військово-технічними знаннями, спонукати до фізичного вдосконалення, а також вивчати бойові традиції та героїчні сторінки історії українського народу, його Збройних Сил. Національне виховання передбачає засвоєння особистістю духовних надбань українського народу, цілісне пізнання його духовно-творчих традицій на заняттях з окремих предметів і переростає в стратегічний напрямок діяльності вищих навчальних закладів. Національне виховання розвиває особистісні якості майбутніх офіцерів. Воно базується на основі чітко визначених моральних, національних і військових цінностей, відображених у загальнолюдських цінностях, військових статутах, військовому етикеті, гуманістичній парадигмі національного виховання. Ці цінності визначають ідеал військового виховання, зумовлюють основні якості особистості курсанта та курсантського колективу [3].

Правове виховання – формування правової культури, що передбачає прищеплення поваги до прав і свобод людини і громадянина, Конституції, державних символів (Герба, Прапора, Гімну); знання й дотримання в поведінці законів України; активна протидія особам та установам, що порушують закони, завдають збитків державі, зазіхають на територіальну цілісність і незалежність України.

Фізичне виховання – утвердження здорового способу життя як невід'ємного елемента загальної культури особистості. Повноцінний фізичний розвиток особистості, формування її фізичних здібностей, зміцнення здоров'я, гармонія тіла й духу, людини і природи – основа фізичного виховання.

Екологічне виховання – передбачає формування екологічної культури особистості, усвідомлення себе частиною природи, відчуття відповідальності за неї як за національне багатство, основу життя на землі, залучення вихованців до активної екологічної діяльності, нетерпиме ставлення до тих, хто завдає шкоди природі.

Волонтерське виховання – передбачає формування вмінь у майбутніх офіцерів служби порятунку з популяризацією форм роботи волонтерських об'єднань під час екстремальних ситуацій (правил поведінки та надання допомоги під час стихійних і техногенних катастроф), залучення соціальних служб міста та небайдужих громадян до благодійницької діяльності. Під час громадянського виховання саме волонтерство є засобом фахової підготовки майбутніх фахівців [1]. Найважливіше в роботі волонтера, звичайно ж, це усвідомлення необхідності власної діяльності та наявність бажання працювати. Усі напрямки виховання тісно взаємопов'язані, доповнюють одне одного, мають самостійне теоретико-методологічне значення.

Отже, процес громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку відрізняється тривалістю, системністю й наступністю. Розпочата громадянська освіта в загальноосвітніх навчальних закладах, у професійних навчальних закладах має поглиблюватися, розширюватися, наповнюватися конкретними прикладами з життя. Важливим є власний приклад викладацько-офіцерського складу навчального закладу. Процес громадянського виховання має продовжуватися неперервно впродовж усього життя людини.

Запорукою ефективності виховного процесу є органічне поєднання системи принципів виховання в цілісну систему, що забезпечує досягнення відповідних результатів – міцно й органічно засвоєних загальнолюдських і українських національних цінностей.

Урахування специфіки громадянського виховання та особливостей виховання майбутніх офіцерів служби порятунку дозволило нам сформулювати низку концептуальних положень щодо формування громадянської вихованості майбутніх офіцерів служби порятунку під час навчання у вищому навчальному закладі: формування громадянської вихованості як необхідної складової професійних якостей; забезпечення усвідомлення значущості громадянської діяльності в майбутній професійній діяльності; використання загальнонаукових підходів до громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку (інтегративний, культурологічний, діяльнісний, аксіологічний та креативний); виявлення особливостей громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку; розробка концепції громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку на основі інтегративного підходу; уточнення компонентної структури, критеріїв, показників і рівнів громадянської вихованості особистості; інтеграція змісту, форм і методів громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку в комплексі виховних справ.

Одним із головних завдань має бути формування середовища, яке може впливати на навчально-виховний процес та його результати. Це дає можливість зрозуміти особистість студента та курсанта, створити йому умови для творчого розвитку. У створенні такого середовища провідну роль відіграє інтегративний підхід, який органічно поєднує дві провідні функції вищого навчального закладу – навчальну й виховну.

Таким чином, проведене дослідження дозволило виявити педагогічні умови концептуального підходу до громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку: виявлення особливостей громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку, зокрема громадянська вихованість як необхідна складова його професійних якостей; усвідомлення значущості громадянської діяльності в майбутній професійній діяльності; орієнтація на сучасний розвиток освіти та прогностичні тенденції суспільства; розробка концепції громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку на основі інтегративного підходу, яка базується на загальнонаукових підходах (інтегративний, культурологічний, діяльнісний, аксіологічний, креативний); уточнення компонентної структури, критеріїв, показників і рівнів громадянської вихованості особистості в контексті громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку; інтеграція змісту, форм і методів громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку в комплексі виховних справ.

У процесі підготовки майбутніх офіцерів служби порятунку питання громадянського виховання є актуальним і важливим. Громадянське виховання майбутніх офіцерів служби порятунку є цілеспрямованим педагогічним процесом формування громадянина, який усвідомлює свої права та обов'язки перед державою та суспільством, мислення й діяльність якого спрямовані на розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Громадське виховання розглядаємо як інтегроване утворення якості особистості та як системний процес формування громадянськості.

До подальших напрямків дослідження відносимо розроблення методичних засад громадянського виховання майбутніх офіцерів служби порятунку.

Література:

1. Бондаренко З. П. Волонтерська робота у вищому навчальному закладі / З. П. Бондаренко // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 1. – С. 25-30.
2. Зонь В. В. Основи виховання волі курсантів вищих військових навчальних закладів Міністерства оборони України / В. В. Зонь // Збірник наукових праць ВГІ НАОУ. – К. : ВГІ НАОУ, 2001. – С. 272-281.
3. Зорій Я. Б. Модель військово-патріотичного виховання студентів цивільних вищих навчальних закладів / Я. Б. Зорій // Наукові записки ТНПУ. Педагогіка. – Тернопіль, 2005. – № 2. – С. 49-54.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний редактор В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності : проект / наук. творч. колектив: О. В. Сухомлинська (наук. кер.) та ін. // Шлях освіти. – 2000. – № 2. – С. 7-13.
6. Концепція громадянського виховання студентської молоді (25 червня 2009 року. Протокол № 7/2-4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
7. Кудикіна Н. Характеристика пізнавального інструментарію проблеми громадянського виховання особистості: понятійно-категоріальний аспект / Надія Кудикіна // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. : М.Т. Мартинюк. — Умань : ПП Жовтий О. О., 2009. – Ч. 2. – С. 191-200.
8. Кузьменко Ю. В. Роль громадянського виховання у формуванні національно свідомої учнівської молоді / Ю. В. Кузьменко // Таврійський вісник освіти. – 2013. – № 2. – С. 21-24.
9. Омельчук Ю. В. Шляхи реалізації громадянської освіти та громадянського виховання в сучасному освітньому середовищі / Ю. В. Омельчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tme.umo.edu.ua/docs/dod/1_2010/OMELCHUK.pdf.
10. Про затвердження Концепції громадянсько-патріотичного виховання молоді : Указ Президента України № 3754/981/538/4927 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
11. Серік М. В. Громадянське виховання: теоретичний та історичний аспекти / Марина Володимирівна Серік // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. – 2013. – № 4. – С. 402-409.
12. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 283-582.
13. Туренко Н. О. Громадянське виховання: основні підходи і практики реалізації / Н. О. Туренко // Інформаційний збірник АПН України. – 1993. – Вип. 3-4. – С. 2-4.

Великий Я. Б.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ГРАЖДАНСКОГО ВОСПИТАНИЯ
ОФИЦЕРОВ СЛУЖБЫ СПАСЕНИЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД

В статье обоснованы концептуальные основы гражданского воспитания будущих офицеров службы спасения и определены соответствующие педагогические условия. Показано, что система гражданского воспитания является многоаспектной проблемой. Доказано, что гражданское воспитание является интегрированным понятием, которое отражает процесс формирования гражданственности как интегрированной чертой личности и акцентировано роль на современном этапе волонтерского воспитания. Сформулирован ряд концептуальных положений по формированию гражданской воспитанности будущих офицеров службы спасения. Обозначено соответствующие педагогические условия, интеграцию содержания, форм и методов гражданского воспитания будущих офицеров службы спасения в комплексе воспитательных дел.

Ключевые слова: офицеры службы спасения, гражданское воспитания, направления воспитания, педагогические условия.

Velykyi Ya. B.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF CIVIC EDUCATION OF RESCUE OFFICERS:
CONCEPTUAL APPROACH

The conceptual foundations of civic education of future rescue officers have been proved and the appropriate pedagogical conditions have been specified in the article. There have been determined the interpretation of the term of «civic education». There have been shown that the system of civic education of future rescue officers is a multi-aspect problem and is combined with patriotic, national, moral, legal, labor, physical, ecological and volunteer training areas etc. There has been paid attention to this stage of volunteer training, which provides formation of future rescue officers' skills in volunteer activities popularization during the extreme situations. Taking into account the specific features of civic education and peculiarities of education there have been formulated a series of conceptual provisions for the development of civic education of future rescue officers while studying in a higher education institution that are as follows: the development of civic upbringing as a necessary component of professional skills; providing the awareness of the importance of civic activities in future career; the use of general approaches to civic education of future rescue officers; identifying the features of civic education of future rescue officers; the development of civic education of future rescue officers' concept based on the integrative approach. There have been determined the pedagogical conditions of the conceptual approach to civic education of future rescue officers, the integration of content, forms and methods in complex educational activities.

Keywords: rescue service officers, civic education, areas of education, educational conditions.

Рецензент: Слюсаренко Н.В.

УДК 373.3.017

Іванова Д. Г.*

СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ МОРАЛЬНО-ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розкрито провідні аспекти духовного-морального виховання учнівської молоді. З'ясовано, що моральні основи виховання та розвитку особистості є засобом формування духовності людини. Актуалізовано проблему формування в дітей духовності, морально-духовних цінностей. Окреслено напрямки, практична реалізація яких спрямована на формування особистісних рис людини, що включають в себе національну свідомість, розвиток духовності, моральну, художньо-естетичну культуру. Подано характеристику принципів та умов формування духовності особистості учня. Особливу увагу приділено питанню формування в учнівської молоді моральної свідомості як важливої якості духовного становлення особистості.

Ключові слова: дитинство, морально-духовні цінності, духовно-моральне виховання, особистість, ціннісне ставлення, моральна свідомість.

Для сучасного суспільства проблема формування духовності особливо актуальна. Відчуженість від культури, знецінення престижу освіченості та інтелектуальної діяльності, заниження моральних критеріїв своєї та чужої поведінки складають невіршені проблеми у процесі формування життєвої позиції учнівської молоді. Процес виховання духовності постає як відтворення духовної культури суспільства у взаємодії зі стимулюванням внутрішнього саморозвитку особистості.

Проблеми духовності, моралі, моральної свідомості, самосвідомості, моральної діяльності й відповідальності особистості розглядались у працях багатьох філософів (Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кремень, В. Онищенко, А. Урсул), релігійних філософів і теологів (А. Кравчук, А. Кураєв, М. Маринович, О. Мень, Ж. М. Обер), психологів

© Іванова Д. Г.